

3. Вережкин, Н. Стихи / Н. Вережкин // Библиотека для чтения : Журнал словесности, наук, художеств, промышленности, новостей и мод. – Спб., 1837. – Т. XX. – С. 83–94.
4. Гура, А. В. Ворон / А. В. Гура // Славянские древности. – РАН, Ин-т славяноведения и балканистики. – М.: Междунар. отношения, 1995. – Т. 1: А (Август) – Г (Гусь) / под ред. Н. И. Толстого. – С. 434–438.
5. Гусев, В. Е. Песни и романсы русских поэтов / В. Е. Гусев. – Л., М. : Сов. писатель, 1965. – 1119 с.
6. Крупянская, В. Ю. Материалы по истории песни Великой Отечественной войны [тексты с ком.] / В. Ю. Крупянская, С. И. Минц. – М. : Изд-во АН СССР, 1953. – 210 с.
7. Мухаринская, Л. С. Белорусская народная песня: историческое развитие (очерки) / Л. С. Мухаринская. – Минск : Наука и техника, 1977. – 214 с.
8. Налепина, А. Л. Солдатский песенник / А. Л. Налепина, О. Ю. Щербакова // Российский Архив (История Отечества в свидетельствах и документах XVI – XX вв.). Вып. VI. – М.: ТРИТЭ – “Российский архив”, 1995. – С. 472–487.

УДК 821.161.1

ФЕНТЕЗІЙНІ ПАРАМЕТРИ «ДОМУ, В ЯКОМУ...» МАРІАМ ПЕТРОСЯН

А. І. Гурдуз

*Бердянський державний педагогічний університет
Бердянськ, Україна
gur dai@ukr.net*

Пріоритетне для пострадянських літератур у ХХІ ст. вироблення концепції самобутнього шляху актуалізує національну міфотворчість, продуктивну у фентезі. Доводимо фентезійну природу «Дому, в якому...» М. Петросян (із синтезованими в його тексті елементами інших літературних жанрів сучасності), виявляючи подібність просторової організації його і циклу романів С. Лук'яненка «Варти».

Ключові слова: фентезі; магічний реалізм; жанр; типологічна подібність; концепт.

FANTASY PARAMETERS OF “THE HOUSE IN WHICH...” BY MARIAM PETROSYAN

A. I. Gurduz

*Berdyansk State Pedagogical University
Berdyansk, Ukraine
gur dai@ukr.net*

The elaboration of the concept of the original way is priority for post-Soviet literatures in the XXI century, and it actualizes national myth-making, which is productive in fantasy genre. We prove the fantasy traits of «The House in Which...» by M. Petrosyan (with elements of other literary genres of the present synthesized in its text), also revealing the typological similarity in the spatial organization of its art world and of the cycle of novels «Watches» by S. Lukyanenko.

Key words: fantasy; magical realism; genre; typological similarity; concept.

Практика свідчить, що пріоритетне для пострадянських літератур у ХХІ ст. вироблення концепції самобутнього шляху актуалізує національну міфотворчість, яка найпродуктивніше вираження знаходить у фентезі. Інтенсивність і багатовимірність розвитку цього жанру в російській літературі говорить про його значний потенціал і важливість, що аргументовано в дослідженнях останнього десятиліття (Є. Дворак, К. Корольов, Я. Королькова, О. Криніцина, Т. Хоруженко й ін.), поряд із підкресленням здатності «транслявати й формувати перевизначення національної ідентичності» [6, с. 4].

Фентезійна природа властива роману Маріам Петросян «Дім, в якому...» («Дом, в котором...», 2009), який є одним з найпомітніших явищ перших десятиліть ХХІ ст. у російській літературі («Російська премія», 2010), проте питання жанрової приналежності котрого в національному літературознавстві поки відкрите. Поліосність оцінок «фентезі – магічний реалізм» стосовно трилогії зумовлена, зокрема, її «множинною модальністю» [5, с. 49], аспектною увагою у статтях і рецензіях до своєрідності окремих рівнів художньої організації твору й відсутністю його системних компаративних студій усередині означених жанрових профілів.

Найчастіше «Дім, в якому...» М. Петросян відносять до фентезі (О. Лебьодушкина [7, с. 21], О. Бойко [2, с. 13] та ін.) або магічного реалізму (А. Біякаєва [1], О. Осипова [10] й деякі ін.), хоча іноді визначають більш абстрактно – фантастика [3, с. 192]. Закономірно, що як фентезійну – правда, на рівні констатації й без чітких аргументів – трилогію кваліфікують автори поодиноких дописів з елементами компаративізму. Так, О. Лебьодушкина розглядає «Дім, в якому...» у контексті новітніх російських романів про дитину-сироту й торкається питання впливу на М. Петросян аніме-культури [7, с. 21], а О. Бойко зіставляє роль епіграфів у «Домі, в якому...» і «Гонимарнику» Дари Корній як у співвідносних фентезійних текстах [2].

Без урахування визнаних у російському й світовому літературознавстві концепцій і систематик фентезійної літератури (О. Ковтун, Ф. Мендлесон, Л. Хантер, К. Манлова та деяких інших учених) А. Біякаєва специфічно й часом дискусивно в методологічному плані доводить належність «Дому, в якому...» до магічного реалізму в системі магічної прози [1, с. 13], до останньої зараховуючи й фентезі [1, с. 5] і водночас указуючи на перетворення у фентезі ж сучасного магічного реалізму [1, с. 32]. У результаті такого своєрідного бачення проблеми виникає певний компроміс жанрового тлумачення трилогії М. Петросян. Поспішно номінуючи магічний реалізм найпопулярнішим для визначення «...сукупності творів... у яких до реалістичного розповідання вплітаються фантастичні, містичні, міфологічні елементи» [10, с. 254], О. Осипова у відповідній площині розглядає «Дім, в якому...», спираючись, із-поміж іншого, на властиву міфологічній свідомості систему бінарних опозицій у трилогії та апелюючи до монографії О. Гугніна (з некоректним положенням щодо впізнаваності історичної дійсності у творах фентезі [4, с. 106–107]) і дисертації А. Біякаєвої (з суперечливим баченням масштабності, зокрема, магічного реалізму як явища [1, с. 7, 52, 79] і відокремлення творів фентезі від літератури постмодернізму [1, с. 55, 58]). Сама ж М. Петросян серед улюблених книг називає фентезійні [12].

Актуальність проблеми жанрової ідентифікації «Дому, в якому...», отже, загострюється у зв'язку з необхідністю його об'єктивного вивчення в системі сучасного літературного процесу з погляду традиції й новаторства. З огляду на часом полемічні концепції дослідників, які визначають належність трилогії до магічного реалізму в результаті розгляду її в колі творів магічного реалізму з частковим (А. Біякаєва) чи повним (О. Осипова та деякі інші) ігноруванням (об'єктивно присутнього в трилогії) фентезійного фактора, а також виявляючи типологічну подібність структурно-просторової організації художнього світу «Дому, в якому...» і циклу романів С. Лук'яненка «Варти» («Дозори», 1998–2014) – одного з найбільш резонансних [9, с. 104] взірців російської міської фентезійної прози, вважаємо продуктивним зіставлення цих творів М. Петросян і С. Лук'яненка, що сприятиме аргументованому визначенню жанрового типу «Дому, в якому...». Підкреслимо, що таке порівняння враховує літературні вподобання самої письменниці.

Мета статті – у результаті вперше здійснюваного нами полірівневого зіставлення текстів «Дому, в якому...» М. Петросян і «Варт» С. Лук'яненка визначити спільність й своєрідність структурно-просторової організації художнього світу в цих творах. Важливим при цьому стають а) виявлення спорідненості й специфіки моделювання М. Петросян і С. Лук'яненком ірреальності; б) зіставлення основних принципів діалогізування реального й містичного світів у названих текстах, в також в) з огляду на системну спорідненість указаних художніх параметрів цих творів кваліфікація «Дому, в якому...» як належного до фентезійної сфери.

Містичний бік Дому в трилогії М. Петросян оприявнюваний аналогічно до тіньового – сутінкового світу «Варт» С. Лук'яненка: вихованці інтернату, які користуються фактично тільки прізвиськами (співробітники Нічної Варти в своєму середовищі також часто називають одне одного в такий спосіб: Сова, Тигрєня, Ведмідь та ін.) здатні свідомо (Ходоки) – навіть за кодексом [11, с. 501], правилами [11, с. 570] – і несвідомо (Стрибуни) потрапляти в таємничий «ліс» (так само можуть входити в «сутінь» Інші в циклі «Варти»), по-різному заглиблюючись у нього (глибина «сутіні» у «Вартах» [8, с. 518]). І «ліс», і «сутінь» як паралельні реальності світи стають об'єктами дослідження петросянівських інтернатівців і лук'яненковських вартових; у цих ірраціональних просторах може відбуватися полювання. «Лісовий» і «сутінковий» плин часу відмінний від реального – швидший (зіставмо: [11, с. 609] – [8, с. 67]).

Механізми сполучення й часом взаємопроникнення реального й ірреального світів усередині Дому М. Петросян також традиційні для фентезі, прикладом чому можуть слугувати таємничі процеси в будинку альтернативного Лондона у «Джонатані Стренджі і містері Норреллі» («Jonathan Strange & Mr Norrell», 2004) Сюзанни Кларк. Порівняймо сцени в російській трилогії: «Коридор... повівся дивно. Він тричі роздвоювався... Урешті-решт в якомусь мерзеному заваленому сміттям кутку – в Домі таких узагалі не було... його люб'язно взяв під руку незнайомий хлопчик...» [11, с. 745]; або ж: «Шлях до лісу розпочинався з коридора, від дверей спальень...» [11, с. 141] – з аналогічними сценами в англійському романі: «Це було так, ніби будинок на Харлі-стрит випадково потрапив усередину іншого будинку, набагато більшого і старовинного» [14, с. 215]), або ж: «...Пиккадиллі розташована безпосередньо біля чарівного лісу» [14, с. 202].

Зіставлення з текстом англійської письменниці наводимо не випадково: якщо саме згадану сцену в «Домі, в якому...», де коридор інтернату виявляється «шляхом до Лісу», А. Біякаєва трактує як приклад сполучення «природного і надприродного» згідно з канонами магічного реалізму [1, с. 13], то роман С. Кларк, де реальність та ірреальність діалогізують так само, як і в трилогії М. Петросян, кваліфікований Ф. Мендлесон як фентезі «вторгнення» [16, с. 163]. Аналогічно модельовано й часопростір «Варт», наприклад: «Я подивився крізь сутінь: два яскраві помаранчеві вогні наближались до під'їзду» [8, с. 79] або: «Увійшов у сутінь і вибрався на дах» [8, с. 109].

Слід зазначити, що адекватне визначення й вивчення того чи іншого твору у спектрі фентезі чи магічного реалізму об'єктивно ускладнене відсутністю уніфікованої дефініції й тлумачення як першого [15, с. 2], так і другого понять [1, с. 6], причому пошуки вирішення цієї проблеми в обох випадках тривають співвідносно – в укрупненому форматі (відповідно див.: [15, с. 2] – [1, с. 38]).

У паралельній реальності «Дому, в якому...» «...повітря довкола густішає, заростаючи клаптями вати» [11, с. 572]; так само «сутінь» у художньому світі С. Лук'яненка має властивість згущатися [8, с. 62], а туман у ній «густий, в'язкий, грудкуватий» [8, с. 121]. Співвідносні в зіставляваних текстах аспекти фауни і флори. На території «лісу» інтернатівці змінюють власну зовнішність [напр., див.: 11, с. 144], зокрема – в бік компенсації фізичних вад у реальному житті; так само можуть зазнавати перевтілень у «сутіні» Інші С. Лук'яненка згідно з типом сили, якій служать.

У світах обох творів так чи інакше звертаються й застосовують магічні амулети й замовляння, причому одне з ключових понять у «Вартах», сила, оригінально й стилістично знижено виринає в тексті М. Петросян – це амулет «Велика Сила» [11, с. 99]). Важливий концепт у світі Лук'яненкових романів – гра [напр., див.: 8, с. 62, 217] є засадничим для життя Дому в романі М. Петросян: тут триває «Велика гра» [11, с. 754], «...у грі все посправжньому» [11, с. 754] і под.

Дім у трилогії М. Петросян «...живий і... уміє любити» [11, с. 54], має свої бажання [11, с. 572], може «не прийняти» людину, а «Зворотний Бік Дому» має «драговини», «ліс» здатний на емоції: «посміхається» [11, с. 78], «примхливий і боязливий» [11, с. 140], «...нетерплячих... не любив і міг відсунутися» [11, с. 140]. У «Нічній Варті» же «...сутінковий світ уповзає в нас (Інших. – А. Г.), кличе, нагадує про себе» [8, с. 67], «сутінь» у недосвідченого прибульця «...висмокче... все живе» [8, с. 69] і також проявляє почуття: «Сутінь любить, коли в неї входять...» [8, с. 313]. Деякі вихованці Дому М. Петросян, які назавжди пішли до його містичного «лісу», стають «Тими, що сплять», – «не живі й не мертві» [11, с. 920]; у «Вартах» знаходимо застереження про «сутінкову кому» [8, с. 67], і в «сутіні» можна залишитися, як це зробив Мерлін у «Сутінковій Варті».

Сприяє підкресленню двосвіту «Дому, в якому...» інтертекст роману – в першу чергу, керролівський, де репрезентативні наступні відчуття Сліпого: «І тепер він знав, що

відчувала Аліса, коли посмішка Чеширського Кота літала над нею в повітрі... Так посміхався також і Ліс» [11, с. 143]. Подібна функція у «Вартах» фрагментів текстів пісень музичних гуртів «Пікнік», «Воскресіння», «Сплін», «Арія», «Наутилус Помпіліус» та ін., що виразна роль музичного – переважно західного, інтертексту і в творі М. Петросян [13, с. 53]: тут прямо чи деформовано інсталювані уривки пісень сполучені в єдиний корпус «пісень Дому» [11, с. 300]. Водночас у «відкритий» часопростір романів С. Лук'яненка широко вписаний світовий культурно-історичний контекст з обігруваними елементами альтернативної історії; у цілому ж інтертекст «Варт» орієнтований на російську культуру. В інтертексті майже герметичного часопростору твору М. Петросян натомість домінує античний код, пронизуючи трилогію ідеєю класичного «фатуму» (згадувано Арахну, Медузу Горгону, Гекубу, Януса, Гомера, Аристотеля, гарпію, грифона; прізвиськами інтернатівців стають Сфінкс, Помпей, Химера, а одна зі сцен була «...явно запозичена з грецької міфології...» [11, с. 607])

З-поміж спільностей текстів «Дому, в якому...» і «Варт» також звертає увагу своєрідна фінальна універсалізація ірраціонального простору. У четвертому томі циклу Антон Городецький робить висновок про безкінечність «сутіні» в силу її кільцеподібності і про те, що найглибший рівень «сутіні» фактично становить реальний світ людства: «...усі ми живемо на сьомому шарі Сутіні» [8, с. 1207]. Ті ж вихованці Дому М. Петросян, які змогли вийти в «зовнішність» і вижити в ній, несуть у собі фізично напівзруйнований Дім [напр.: 11, с. 945] – вічно живий у їхніх душах.

Як видно, просторова організація, основні принципи діалогізування реального й містичного світів та низка інших художніх параметрів «Дому, в якому...» М. Петросян відповідають, у першу чергу, аналогічним характеристикам циклу романів «Варти» С. Лук'яненка, варіативно виявляючи власну специфіку, – а отже, трилогія перебуває у фентезійному силовому полі. Ряд художніх рис «Дому, в якому...» співвідносний з аналогічними параметрами інших помітних у світовій літературі фентезійних творінь. Сказане свідчить про органічність російського фентезійного сегмента ХХІ ст. світовому в контексті закономірних тенденцій розвитку жанру. Зважаючи на популярність «Варт» С. Лук'яненка серед читацької й глядацької (екранізації реж. Т. Бекмамбетова 2004 і 2005 рр.) російської аудиторії, вплив на національний культурно-мистецький процес (написання іншими митцями у співавторстві з С. Лук'яненком й автономно продовжень і стилізацій циклу, зокрема, В. Васильєвим, І. Кузнецовим, Є. Гаркушевим і деякими іншими; поява тематичних комп'ютерних ігор тощо), можна припустити певну рецепцію М. Петросян матеріалу «Варт», хоча фактичних підтверджень цьому немає. «Дім, в якому...» відповідно варто кваліфікувати як приклад фентезійної прози з синтезованими в його тексті елементами інших літературних жанрів сучасності.

Окремі положення пропонованої статті можуть бути розширені та згодом увійти до перспективного дослідження сучасного російського фентезі як частини слов'янського і світового.

Бібліографічні посилання

1. Биякаева, А. В. Роман М. Петросян «Дом, в котором...» в контексте современной магической прозы: дисс. ... канд. филол. наук, 10.01.01 / А. В. Биякаева. – Омский гос. ун-т им. Ф. М. Достоевского. – Омск, 2017. – 186 с.
2. Бойко, О. Функції епіграфів у сучасному фентезі: (на матеріалі романів Д. Корній «Гонимарник» і М. Петросян «Дом, в котором...») / О. Бойко // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. – Сер.: Філологія. – Ужгород: ПП Данило С. І., 2019. – Вип. 1 (41). – С. 13–17.
3. Галина, М. Дом, Наружность и Лес / М. Галина // Новый мир. – 2010. – № 4. – С. 189–194. – [Рец. на кн.: Петросян М. Дом, в котором... – М.: Livebook/Гаятри, 2009. – 960 с.].
4. Гугнин, А. А. Магический реализм в контексте литературы и искусства XX века: (Феномен и некоторые пути его осмысления) / А. А. Гугнин. – М.: Ин-т славяноведения РАН, 1998. – 117 с.
5. Кихней, Л. Г. Поликультурное или культурно не атрибутированное пространство как воплощение инобытия в современной «мистической прозе» (М. Петросян, В. Пелевин, Л. Наумов) / Л. Г. Кихней // Россия в мире: проблемы и перспективы развития международного сотрудничества в гуманитарной и социальной сфере: материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. – М. – Пенза, 2019. – С. 46–55.

6. Криницына, О. П. Славянские фэнтези в современном литературном процессе: поэтика, трансформация, рецепция: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.01.01 / О. П. Криницына; Пермский. гос. пед. ун-т. – Пермь: [б. и.], 2011. – 23 с.
7. Лебёдушкина, О. П. «Дом, в котором...» Мариам Петросян как «итоговый текст» десятилетия / О. П. Лебёдушкина // Филологический класс. – 2011. – № 25. – С. 20–21.
8. Лукьяненко, С. В. Ночной Дозор. Сумеречный Дозор. Последний Дозор / С. В. Лукьяненко; Дневной Дозор / С. В. Лукьяненко, В. Н. Васильев. – М.: АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2006. – 1211 с.
9. Майер, Б. О. «Иные» в литературе и в жизни / Б. О. Майер // Идеи и идеалы. – Новосиб. гос. техн. ун-т. – Новосибирск, 2010. – № 4 (6). – Т. 1. – С. 104–109.
10. Осипова, О. И. Магический реализм сквозь призму художественного конфликта / О. И. Осипова // Научный диалог. – Екатеринбург, 2020. – № 11. – С. 254–268.
11. Петросян, М. Дом, в котором... / М. Петросян. – Москва: Livebook, 2015. – 960 с.
12. Петросян, М. «Новых книг от меня ждать не стоит...»: Лауреат «Русской премии» – о том, откуда взялись и куда ушли её герои / М. Петросян: интервью с М. Петросян / вела Г. Юзефович. – Частный корреспондент. – 2010. – 12 апр. – Режим доступа: http://www.chaskor.ru/article/mariam_petrosyan_novyh_knig_ot_menya_zhdai_ne_stoit_15919.
13. Синегубова, К. В. Музыкальные коды в романе М. Петросян «Дом, в котором...» / К. В. Синегубова // Филол. науки: вопр. теории и практики. – 2020. – Т. 13. – Вып. 10. – С. 50–54.
14. Clarke, S. Jonathan Strange & Mr Norrell / S. Clarke. – London; Oxford; New York; New Delhi; Sydney: Bloomsbury, 2017. – 1006 p.
15. James, E. Introduction / E. James, F. Mendlesohn // The Cambridge Companion to Fantasy Literature; ed. by E. James, F. Mendlesohn. – New York: Cambridge University Press, 2012. – P. 1–4.
16. Mendlesohn, F. Rhetorics of Fantasy / F. Mendlesohn. – Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press, 2008. – 307 p.

УДК 821.112.2

ПОСТРОЕНИЕ ЖЕНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ЭССЕ ДЛЯ СЦЕНЫ «ЧИСТО РЕЙНСКОЕ ЗОЛОТО» ЭЛЬФРИДЫ ЕЛИНЕК

Д. К. Давыденко

*Белорусский государственный университет
Минск, Республика Беларусь
ruseckaja.darja@gmail.com*

Эссе для сцены «Чисто рейнское золото» Эльфриды Елинек рассматривается в качестве гиноцентрического текста через призму отношения «Я – Другой». Цель статьи – вписать произведение в контекст австрийской гиноцентрической литературы, раскрыть специфику формирования личностной идентичности женского персонажа через отношение «Я – общество (культура)».

Ключевые слова: Другой; диалог; австрийская литература; конфликт «Я – Другой»; гиноцентрическая литература.